

Om nogle af det 15. Århundredes Betegnelser for Adelsstanden.

Af

William Christensen.

Ordet Adel som Betegnelse for Adelsstanden er som bekendt ikke af nogen særlig høj Ælde i det danske Sprog, idet det næppe kan påvises før i Frederik I.s Håndfæstning¹⁾. I det 15. Århundrede anvendtes andre Benævnelser, forskellige ikke blot til forskellige Tidspunkter af Århundredet, men undertiden også i ét og samme Aktstykke; i Kong Hans's dansk-norske Håndfæstning finder man således Navnene: Riddere og Væbnere (som Betegnelse for Håndfæstningens adelige Udstedere), gode Mænd (ét Steds i udtrykkelig Modsætning til „Vanbyrding“), Riddere og Svende, Ridderskab (en enkelt Gang i Forbindelsen: „Ridderskab og gode Mænd“ eller: „Ridderskabet eller Frelsesmænd“) og Rigens Ædlinge (med Tilføjelsen: indfødte Mænd af Riddere og Svende)²⁾.

¹⁾ Aarsberetn. fra Geheimearch. II. 66, 68, 69, 78. Jfr. J. E. Larsen, Saml. Skr. I. I. 322; når dér anføres, at Ordene Adelsmand og Adelsvåben allerede forekommer i Ærkebisp Birgers Adelsbrev af 1514 for Jens Koefoed (der endogså indeholder Ordet Adelsfrihed), er det påvist, at dette Brev er falskt, se Bricka i Hist. Tidsskr. 5. R. IV. 704—7 (jfr. 5. R. I. 672 og 7. R. II. 309).

²⁾ Se Aftrykket i Aarsberetn. fra Geheimearch. II. 46—56.

En nærmere Redegørelse for alle disse Betegnelser Historie og for de øvrige, der forekommer i det 15. Arhundrede, vilde kræve en ikke ringe Plads, og i det følgende skal der derfor kun siges nogle Ord om Navnene på den Del af Adelsstanden, der ikke opnåede Ridder-værdigheden¹⁾. I Slutningen af det 13. Århundrede havde der udsondret sig en særlig Klasse, milites eller Riddere, fra de øvrige Medlemmer af Herremandsstanden, som ikke havde opnået Ridderværdigheden, og som beteg-

¹⁾ Der vil således bl. a. slet ikke blive Lejlighed til at komme ind på de mange forskellige, i Tiden selv ved Nævnelser af Standens enkelte Medlemmer anvendte Titulaturer som velbyrdig Mand, hæderlig Mand, ja beskeden Mand osv. — I øvrigt kan det bemærkes, at medens der i Sverige i Middelalderen forekommer ikke få forskellige Klasser af Adelsstanden med forskellige Navne, uden at det synes muligt at fastslå i Enkelthederne, hvorledes disse Navne skal forstås (se Hans Hildebrand, Sveriges medeltid II. 206—10, jfr. 188—89, 199—200), haves der kun i ringe Grad noget tilsvarende til sådanne forskellige Klasser i Danmark (se dog nedfr. S. 43), og navnlig mærkes der meget lidt dertil i Lovgivningen. Man kan finde en Modsætning mellem „Rigens Ædlinge, som fødte ere af Riddere og Svende“, og Vanbyrdinge eller ikke fødte Ædlinge, altså mellem dem, der er adelig fødte, og dem, der selv er blevet adlede. Denne Modsætning træder dog først bestemt frem i Håndfæstningen af 1513, selv om der findes noget tilsvarende 1483 (Aarsberetn. II. 61 § 27, jfr. 48 § 3, 52 § 24), og i øvrigt er der vistnok meget ofte ved Brugen af Ordet fribåren tænkt på en Adelsmand i Almindelighed og ikke specielt på den adelig fødte. Og når der ikke sjældent forekommer forskellige Betegnelser ved Siden af hinanden såsom „Ridderskab og gode Mænd“, „Ridderskabet eller Frelsesmænd“ (se her ovfr.), „Adelen og Ridderskabet“ (i Håndfæstningen 1523; Aarsberetn. II. 68, 69), „Riddere og Riddermændsmænd, Danmarks Riges Ædlinge“ (sstds. S. 72), „Riddere, Svende, fribårne Mænd“ (SRD. VI. 184), „Riddere og Svende, fri og Frelsesmænd“ (Danske Mag. 4. R. II. 148), er der, bortset fra Forskellen mellem Ridderne og Resten af Adelsstanden, ved disse Betegnelser øjensynlig ikke tænkt på forskellige Klasser inden for Standen.

nedes armigeri¹⁾), og man finder derfor i Håndfæstningerne af 1320 og 1326 og ligeledes i Forordninger fra det 14. Århundrede Herremandsstanden betegnet som milites et armigeri²⁾). Men omtrent fra det 14. Århundredes Midte trængte ved Siden af armigeri Ordet militares frem, og medens armiger vedblev at benyttes, når man skulde betegne en eller flere navngivne Personers adelige Stand³⁾), så at det selv i det 15. Århundrede er meget sjældent at træffe militaris anvendt i sådanne Tilfælde⁴⁾), vil man som Betegnelse for den hele Stand i det 15. Århundrede i ethvert Fald yderst sjældent, om

¹⁾ Jfr. herom Kinch i Aarb. for nord. Oldkyndigh. 1875 S. 314—15 og Erslev i Danm. Riges Hist. II. 203—4.

²⁾ Aarsberetn. II. 10, 12—15, V. 45—46, 50—51.

³⁾ Anf. St. II. 16, 18—21, V. 52. I nogle af disse Aktstykker betegnes Udstedere eller Beseglere som milites og armigeri, medens Standen som Helhed i de samme Aktstykker kaldes milites et militares; jfr. m. H. t. den samme Modsætning År 1440: anf. St. II. 40, 42. — Måske skyldes Opkomsten af Ordet militaris i det mindste til Dels, at man ikke har anset armiger, der jo fra først af kun betyder dels en bevæbnet, dels en Våbendrager hos en anden, for tilstrækkelig koncist som Standsbetegnelse. I alt Fald findes i Håndfæstningen af 1376 Udtrykket militares armigeri (Aarsberetn. II. 22), der vel nærmest må oversættes ved: Væbnere henhørende til Ridderstanden, o: til Adelsstanden i Almindelighed; og når der da i et Privilegium for Malmø af 1360 forekommer Forbindelsen: „miles, militaris armiger seu quivis alter“, skal sikkert også her militaris armiger opfattes som ét Begreb (så at der ikke skal sættes Komma mellem de 2 Ord, som sket er hos Rosenvinge, Gl. danske Love V. 80 og Weibull, Dipl. civitatis Malmogiensis I. 11).

⁴⁾ Det sker dog f. Eks. i Norges gl. Love 2. R. I. 37, RDRDM. III Nr. 6280 og (i Sverige) i Styffe, Bidrag till Skandinav. hist. IV Nr. 57, 63, 64. Dronning Dorothea anvender i 1468—69 Betegnelsen militaris noster over for Personer, som hun tilskriver (Missiver fra Kongerne Christiern Is og Hans's Tid I Nr. 49, 54). — I øvrigt kan det anføres, at det både i det 14. og 15. Århundrede ikke er ualmindeligt, at adelige, der ikke er Riddere, nævnes uden nogen som helst Standsbetegnelse, særlig

overhovedet nogen *Sinde*, finde Forbindelsen *milites* et *armigeri*, medens man gentagne Gange træffer Navnet *milites* et *militares*¹⁾).

Heller ikke dette sidste Udtryk er dog meget hyppigt, idet det danske Sprog jo efterhånden mere og mere fik Overhånd over Latinen i Tidens Aktstykker. Ordet *miles* gengives på Dansk altid ved *Ridder*; derimod hersker der en større Mangfoldighed i de danske Betegnelser for den under Ridderne stående Klasse af Adelsstanden. Det af „*arma*“ afledede *armiger* gengives ved de af „*Våben*“ dannede Ord *a wapn* (i 1 eller 2 Ord) eller *aff wapn* og *Væbner*; det af „*miles*“ afledede *militaris* gengives ved de af „*Ridder*“ dannede Ord *Riddersnode*, der dog forekommer meget sjældent, og *Riddermandsmand*²⁾);

når de forekommer sammen med *Riddere* (Eksempler findes i Molbech og Petersen, Udvalg af danske Diplomer og i RDRDM.; se også Aarsberetn. V. 62, jfr. sstds. II. 56 i Håndfæstningen 1513).

- 1) Således RDRDM. III Nr. 5373, 6279, Aarsberetn. II. 40, V. 60, 61 og endnu adskillige Gange i det 16. Århundrede.
- 2) At i alt Fald nogle Oversættere i det 15. Århundrede gør denne bestemte Forskel i deres Gengivelse af *armiger* og *militaris*, kan ses af, at en i det nævnte Tidsrum foretagen Oversættelse af en Forordning af 1377 oversætter dennes Betegnelser *armigeri* og *militares* ved henholdsvis „*aff wapn*“ og „*riddermæns mæn*“ (Aarsberetn. II. 25, 27); og et Privilegium for Malmø af 1415, der for en meget stor Del kun er en Oversættelse af det nysnævnte Privilegium for den samme By af 1360, gengiver dette sidstes Udtryk „*miles, militaris armiger seu quinis alter*“ ved „*ridder, riddersnode a wapen æller nogher aner*“ (Weibull, Dipl. civitatis Malmogiensis I. 11, 23; i den i Håndskriftet Malmøregistret indførte Oversættelse af Brevet af 1360 (anf. St. S. 17) er Terminologien derimod noget anderledes). Ifølge den ovfr. S. 40 Note 3 fremsatte Fortolkning af Forbindelsen *militaris armiger* må altså også „*riddersnode a wapen*“ opfattes som Betegnelse blot for én Klasse, så at *a wapen*, som Rosenvinge, Gl. danske Love V. 601 bemærker, egentlig er et pleonastisk Tillæg.

og hertil kommer endvidere som Navne for de Adelsmænd, der ikke var Riddere, Ordene Knaber, der kun bruges meget lidt, og Svende.

Af disse Ord forekommer a wapn (aff wapn) og Væbner allerede i Slutningen af det 14. Århundrede. Der er næppe stor Forskel på deres Ælde; men i alt Fald i Tiden indtil 1450 synes a wapn eller aff wapn (af hvilke 2 Former atter den første vistnok er den almindeligste i den ældste Tid) tilsammen at bruges ikke så lidt hyppigere end Væbner. Ved Siden af dem forekommer endvidere det kortere Ord „waben“ (i lidt forskellige Skrivemåder); det synes hovedsagelig eller måske udelukkende at bruges i jyske Breve og kan findes så tidlig som 1404¹⁾ (derimod næppe i det 14. Århundrede), men er langt fra så almindeligt som a (aff) wapn og Væbner. Om alle de her nævnte, med Ordet Våben i Forbindelse stående Ord gælder det samme som om armiger, at de bruges som Standsbetegnelse for bestemte navngivne Personer, men derimod næppe nogen Sinde som Betegnelse for den hele Adelsstand. Med Hensyn til Ordet Væbners Anvendelse som Standsbetegnelse må det bemærkes, at den ikke kan kaldes heldig, da Ordets egentlige Betydning blot er en væbnet (om end ganske vist hyppig en, der er væbnet på en bestemt Måde, formentlig i Modsætning til „Skytternes“ Udrustning), så at Ordet kan findes brugt om Mandskab stillet af de uprivilegerede Stænder²⁾. Måske er det da for at undgå denne Ulempe, at man har dannet Ordet a wapn, hvis For-

¹⁾ Molbech og Petersen, anf. St. S. 190.

²⁾ W. Christensen, Dansk Statsforvaltn. i det 15. Årh. S. 295, 317—18. Jfr. også Kalkar, Ordbog til det ældre danske sprog, de under Væbnere 2) og 3) anførte Betydninger.

klaring vel ikke er sikker, men som vistnok snarest skal forstås som: af Våben, ɔ: førende adeligt Våben ¹⁾). Ganske vist kan der, så vidt vides, ikke påvises nogen som Væbner betegnet navngiven Enkeltmand, om hvem det kan bevises, at han ikke har været adelig; men der haves dog et Par Breve, hvori Personer, der benævnes dels af Våben og dels Væbnere, nævnes Side om Side, uden at det er klart, om dette kun skyldes en Skødesløshed af Brevenes Affattere (hvad der på Forhånd skulde synes mindre sandsynligt), eller om Affatterne virkelig har villet betegne en Forskel mellem de pågældende Personers Stand, og hvori Forskellen i så Fald har bestået ²⁾).

Vender man sig dernæst til de nærmest til militaris

¹⁾ Jfr. Hans Hildebrand, Sveriges medeltid II. 209.

²⁾ Weibull, Dipl. dioec. Lund. IV Nr. 330 (År 1479); RA., Hindsted H. 74 (År 1480). I begge Tilfælde er det den som af Våben betegnede, der nævnes først; i det ene Brev er det et Medlem af Slægten Skalder, og i det andet en Seefeld, så at deres adelige Byrd er utvivlsom. I Brevet af 1479 er den, der kaldes Væbner, en Agge Aggesson, og selv om han ellers kun er meget lidt kendt, fører han i alt Fald adeligt Våben i sit Segl. I Brevet af 1480 nævnes 2 Væbnere, der ligeledes kun er lidt kendte; deres Segl er ikke bevarede, men på deres Adelskab er der efter Hr. Arkivar Thisets Mening intet at udsætte. Ved Brevet af 1479 er der den Mærkelighed, at den Person, som det betegner som „Joon Clemetsøn aff waabn“, på dette Tidspunkt var Kannik i Lund (jfr. Weibull, anf. St. Nr. 163), så at man måske kunde mene, at af Våben her blot betegnede den gejstliges adelige Herkomst i Modsætning til den i Brevet nævnte Væbner, der virkelig tilhørte Adelsstanden; men en sådan Forklaring slår aldeles ikke til over for det andet Brev, hvor den, der kaldes af Våben, er Tyge Jenssøn (Seefeld) i Dalsgård. — Skulde det være en noget tilsvarende Forskel, der antydes, når en beskeden Mand Knud Snub Væbner (der fører adeligt Segl, se Thiset, Danske adel. Sigiller L lviii 28) i et Brev af 1508 ¹⁰/₂ nævnes sammen med velbyrdig Mand Jacob Ditlevssøn (Reventlow) (RA., Top. Saml. Pap., Andst H., Vamdrup S., Vamdrup)?

svarende Ord Riddersnode eller Ridderenode og Riddermandsmand, forekommer det første i begge sine Former, så vidt vides, i Danmark kun et Par Gange i Skåne, nemlig i Privilegier for Malmø og Landskrone af 1415¹⁾ samt i Oversættelser, af hvilke sagtens ingen er ældre end det 15. Århundrede, af Privilegier for Malmø af 1360 og for Rønneby af 1387²⁾. Ordet findes også på Svensk³⁾; det betyder en Ridders Lige eller Standsfælle, idet dets sidste Del node svarer til noti i Oldnordisk og note i Middelnedertysk (af samme Stamme som Genosse i Nyhøjtysk), og det anvendes i Forbindelsen Riddere og Riddersnoder i samme Betydning som milites et militares⁴⁾.

Medens Ordet Riddersnode, som nævnt, kun bruges meget sjældent, anvendes i det 15. Århundrede hyppig Betegnelsen Riddermændsmænd⁵⁾, et Ord, der af ansete Historikere er blevet kaldt „underligt“ eller „lidet velklingende“, uden at de har villet indlade sig på en nærmere Forklaring af det⁶⁾. Det er imidlertid øjensynlig

1) Ovfr. S. 41 Note 2. Rosenvinge, Gl. danske Love V. 89, jfr. 601.

2) Weibull, Dipl. civitatis Malmogiensis I. 17 (her: ridderenode). Danske Mag. 5. R. I. 158 Note 4.

3) Se Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket, under note.

4) Ordet har altså intet at gøre med Ridderes Nåde, som Erslev har ment (Danske Mag. 5. R. I. 158).

5) Derimod forekommer Ordet ikke i originale Breve fra det 14. Århundrede; når Gram udtaler (Vidensk. Selsk. Skr. II. 279), at det findes i Valdemar Atterdags og Magnus Smeks Breve og i Kong Olufs Håndfæstning (hvorved han vel sigter til en Forordning af 1377), må det her dreje sig om yngre Oversættelser, der sikkert tidligst er fra det 15. Århundrede (se således Aarsberetn. II. 17, 27).

6) Allen, De tre nord. Rigers Hist. IV. I. 167; Erslev i Danmarks Riges Hist. II. 639. J. E. Larsens Forklaring (Saml. Skr. I. I. 320), at „Riddersmændsmænd betyder oprindelig dem, der atter vare Vasaller af Riddersmænd, Væbnere“, er afgjort urigtig. Og

opstået ved Forvanskning af et tysk Ord; i Middelneder-tysk forekommer Adjektivet *riddermatesch*, *-mêtesch*, *-mâts*, *-mate*, *-matich* (så at der gives Former nok af det) i Betydningen *riddermæssig*¹⁾, og dette Ord, der kan påvises i Slesvig og Holsten i alt Fald fra 1423²⁾, findes snart derefter også brugt i Aktstykker udgåede fra selve de nordiske Riger³⁾. Af Dokumenter af mere almindelig Interesse, affattede på et af de nordiske Sprog, er For-slaget af c. 1436 til en fornyet Unionsakt vistnok et af de første, om ikke det første, hvori Ordet forekommer (i Formen *riiddarmetisk* eller *riiddermet(i)sk*)⁴⁾. Og kommer man nogle få Ar ind i det 15. Århundredes 2. Halvdel, kan man i 1454 og 1462 træffe Formen „*riddermatz man*“ („*riddermatsmæn*“)⁵⁾, hvorfra der jo kun er et ganske kort Skridt til Ordet i den forvanskede Skik-kelse *Riddermandsmand* (i Flertal *Riddermændsmænd*),

ganske vist siger Gram (ovenfor anf. St.), at „eftersom Væbnere vare *riddermæssige* og *Riddernes Tienestemænd*, indtil de selv kunde vorde optagne i samme Stand, kaldte man dem *Riddermændsmænd*“; men at *Riddermændsmænd* netop er det samme Ord som *riddermæssige Mænd*, har Gram, så vidt det kan ses, ikke haft Øje for.

1) Jfr. også det højtyske „*rittermessige lewttē*“ f. Eks. i et i det danske Rigsarkiv havnet Adelsbrev af Kejser Frederik III af 1482 ^{20/5} (RA., Adelsdiplomer).

2) Danske Mag. 5. R. IV. 349, 351.

3) Således i Aktstykker affattede på Tysk: Hanserecesse 2. Abtheil. I. Nr. 606 § 2; Anna Hude, Aktstykk. vedr. Erik af Pommerns Afsætt. S. 18.

4) Rydberg, Sverges traktater III. 176, 177. Påfaldende er det, hvor afvigende Ordet gengives på de tilsvarende Steder i de i Udgaven af det samme Aktstykke i Aarsberetn. (II. 35, 36) benyttede Håndskrifter, skønt i alt Fald 2 af disse Håndskrifter er fra en Tid (c. 1500), da Ordet *Riddermændsmænd* endnu var i fuld Brug.

5) RA., Kærstrup (Tåsinge) 3 (urigtig stavet i Gengivelsen i Genealog. og biogr. Arch. I. 9), 4. RA., Torstedlund 5.

som kan påvises omtrent ved samme Tid, ja allerede noget før¹⁾, og som anvendes meget hyppig i Resten af Arhundredet. I Lovsproget finder man det således i en Forordning for Nørrejylland af 1466, men i Håndfæstningerne ganske vist først 1513²⁾. I Modsætning til af Våben og Væbner bruges Ordet vistnok så godt som aldrig som Standsbetegnelse for enkelte navngivne Personer, hvorimod det anvendes som Benævnelse for Standen i Almindelighed. Jævnlig betegner det kun dennes lavere Del, Væbnerne, som det fremgår af Forbindelsen Riddere og Riddermændsmænd³⁾; men jævnlig står det alene, så at det kan omfatte Standen i dens Helhed. At mange i Tiden selv havde glemt eller aldrig kendt Ordets Oprindelse, turde fremgå af forskellige mærkelige Former, hvori man kan møde det. Er det end muligt, at den en enkelt Gang påtrufne Form Riddermændsmænd⁴⁾ blot skyldes, at Skriverens Pen er løbet løbsk, synes det mindre rimeligt, at ligeledes det et Par Gange forekommende Ord Riddermænd⁵⁾ skulde skyldes en Skrivfejl; og også Formen Ridemændsmænd („rydhe mens men“) kan findes, om end måske først i Begyndelsen af det 16. Århundrede⁶⁾.

1) Således RDRDM. III Nr. 6954 (1438; i Originalen ifølge villig Meddelelse fra det svenske Rigsarkiv stavet: „ridderemens men“); RA., Torstedlund 3 (1455); RA., Bjærg H. Fyn 5 (1458); RA., Helligum H. 35 (1462).

2) Aarsberetn. V. 68, II. 57, 61—63.

3) Omvendt kan man en enkelt Gang finde Forbindelsen Riddermændsmænd og Svende i Stedet for Riddere og Svende (SRD. VIII. 53, jfr. 52), hvad der dog vist nærmest må anses for at skyldes en Skødesløshed.

4) RA., Åsendrup (Jylland) 1465 ¹⁶/₅.

5) Aarsberetn. V. 68. RA., Tårupgård 1493 ³⁰/₄.

6) RA., Hindsted H. 85 (1512).

Som en vistnok af Ordet Riddermændsmænd påvirket Analogidannelse kan nævnes en anden Betegnelse for Adelen, der forekommer en sjælden Gang, men mulig ikke før i de første Ar af det 16. Århundrede, nemlig Ridderbårnsmænd¹⁾.

Foruden de allerede omtalte Navne på den Del af Adelsstanden, der ikke havde opnået Ridderværdigheden, finder man endvidere Ordet Knabe, der er optaget fra det middelnedertyske knape og på Dansk ligesom dette kan betegne dels en Væbner og dels en uadelig Svend, der er i Tjeneste hos en anden. Det forekommer ikke ret hyppig i Aktstykker, mest som Kollektivbenævnelse for den hele Væbnerklasse og kun en meget sjælden Gang som Standsbetegnelse for enkelte navngivne adelige Personer²⁾.

Langt hyppigere end Knaber er Ordet Svende som Betegnelse for den Del af Adelen, der ikke var Riddere. Forbindelsen Riddere og Svende som Betegnelse for den hele Adelsstand findes i det danske Sprog i officielle Aktstykker allerede i Kong Olufs Tid og i den følgende Del af det 14. Århundrede, f. Eks. i en Forordning af 1396 og i Unionsbrevet af 1397³⁾, og Udtrykket anvendes ned gennem det 15. Århundrede⁴⁾ (f. Eks., som ovenfor nævnt, i Håndfæstningen af 1483), om end der jo efterhånden ved Siden af det forekommer mange andre Betegnelser.

¹⁾ RA., Ribe Bispearkiv 1501 18/6 („rittherbornss men“). RA., Skads H. 73 („ridherbornsmendh“ 1506).

²⁾ RDRDM. III Nr. 7229. Matzen, Den danske Panterets Hist. S. 394. — Om Navnet „Rinds Herreds Knaber“ jfr. Saml. til jydsk Hist. II. 395—96.

³⁾ Molbech og Petersen, anf. St. S. 7, 11—14. Aarsberetn. V. 54, II. 28.

⁴⁾ Således Aarsberetninger II. 41, 45, 49, 52, V. 59, 63—65, 67.

Derimod er det langt sjældnere, at Ordet Svend alene (uden noget tilføjet Tillægsord som velbyrdig o. l.) anvendes om enkelte navngivne Adelsmænd; det kan ganske vist træffes, men mest (eller måske udelukkende) i det 14. Århundrede og i Aktstykker, der er skrevne på Svensk eller fremgåede af Forhandlinger med Svenskere, idet Ordets Anvendelse på den anførte Måde synes både at være ældre og mere almindelig i Sverige end i Danmark¹⁾. Ligesom Knabe bruges Svend imidlertid også som Betegnelse for en Mand uden for Adelsstanden, der står i en andens Tjeneste; og endvidere kan det betegne en ugift i Modsætning til „Mand“ som Betegnelse for en gift Mand.

Denne sidste Betydning af Ordene Svend og Mand vilde være af stor Interesse for Personalhistorien, hvis man altid kunde gå ud fra, at Ordene betegnede henholdsvis den ugifte og den gifte, og der kan derfor være Grund til at betragte Spørgsmålet lidt nøjere, så meget mere, som en anset afdød Personalhistoriker øjensynlig går ud fra, at velbyrdig Svend betegner den ugifte, medens den bedste nulevende Kender af den danske Adels Personalhistorie hævder, at der ikke kan tillægges denne Betegnelse nogen Betydning²⁾. Det uheldige er jo, at Ordet Svend (ganske bortset fra dets Betydning af en uadelig Tjener hos en anden) kan anvendes både om en Væbner i Modsætning til Ridderen og om en ugift i Modsætning til „Manden“. Det er klart nok, at hvor „Riddere og Svende“ bruges som Betegnelse for Adels-

¹⁾ Rydberg, Sverges traktater II. 424—25 (1371), 451, 454 (1381), 459, 465—66, 469—70 (1388), 560 (1397).

²⁾ Kall Rasmussen i Danske Mag. 3. R. III. 251. Thiset i Saml. til jydsk Hist. 2. R. I. 173—74.

standen, er der ingen, der har taget Hensyn til, om disse Svende var gifte eller ej; og at de meget godt kunde være gifte, fremgår af det flere Gange forekommende Udtryk: født af Riddere og Svende¹⁾. Det viser sig da også, at af de nys omtalte navngivne „Svende“, der forekommer ved Slutningen af det 14. Århundrede i Breve vedrørende Forholdet til Sverige, er der adskillige, om hvem det kan påvises, at de har været gifte på det pågældende Tidspunkt²⁾. Og endvidere må man ved Afgørelsen af Spørgsmålet om Ordene Svends og Mands Betydning i alt Fald ganske se bort fra en hel Stand, nemlig Gejstligheden, idet dennes Medlemmer, så vidt vides, næppe nogen Sinde tituleres Svend, men derimod atter og atter Mand, f. Eks. hæderlig Mand, beskeden Mand og renlivet eller renlivlig Mand, af hvilke Betegnelser de sidste vilde være ganske selvmodsigende, hvis „Mand“ i Titulaturer altid skulde betyde den gifte.

På den anden Side er det jo sikkert nok, at Svend ofte betegner den ugifte. Man kan henvise til den ikke helt sjældent forekommende Forbindelse: Mand, Kvinde, Svend eller Mø³⁾ (hvor Mand selvfølgelig forholder sig til Svend som Kvinde til Mø), til Vidnesbyrd givne en Person

¹⁾ Således Aarsberetn. II. 52, 61 (Håndfæstningerne af 1483 og 1513); Dipl. Norv. VI. 585 (1457: „nogen Dannekvinde eller nogen god Jomfru, der af Riddere og Svende født er af alle sine 4 Aner“, så at Riddere og Svende altså her endogså omfatter Standens kvindelige Medlemmer).

²⁾ Axel Keldsøn (Krognos) kaldes Svend 1381 og 1397, Torkil Nielssøn (Bing) og Jacob Axelssøn (Thott) 1381 (Rydberg, anf. St. II. 451, 454, 560); men Axel Keldsøn havde voksne Datterbørn (Axel Pederssøn (Thott)'s Børn) c. 1414, Torkil Nielssøn var gift 1370, og Jacob Axelssøn havde en gift Søn 1401 (Danm. Adels Aarbog 1900 S. 418, 1888 S. 82, 1900 S. 414).

³⁾ Se således Kbh. Dipl. I. 179; RDRDM. III Nr. 8024; Weibull, Dipl. civitatis Malmogiensis I. 56, 64.

om hans Forhold som Svend og som Mand (eller endnu tydeligere udtrykt: „udi sin Svendetid . . . og siden han gift Mand . . . blev“) ¹⁾ og til Ordet Svendekvældsaften, der øjensynlig betyder Aftenen før Brylluppet, og hvortil der findes et tilsvarende Ord, Møkvæld ²⁾. Og fordi det alene stående Svend, når det stilles i Modsætning til Ridder i Slutningen af det 14. Århundrede, kan bruges om gifte Personer, som vi så' ovenfor, er det jo ikke givet, at det samme gælder om et Svend med tilføjet velbyrdig eller velbåren eller lignende, når Ordet bruges i det 15. Århundrede uden at stilles i Modsætning til Ridder. Man finder da også af og til i ét og samme Brev en velbyrdig Mand og en velbyrdig Svend nævnte ved Siden af hinanden ³⁾, hvor man da utvivlsomt kan gå ud fra, at den sidste er ugift; det samme er sikkert ligeledes Tilfældet, når en Ridder tituleres hæderlig Svend og velbyrdig (eller velbåren) ⁴⁾, og mange Gange vides det anden Steds fra, at den som Svend eller Mand betegnede på det pågældende Tidspunkt virkelig var henholdsvis ugift eller gift. Men selv om det altså må antages, at der i mange Tilfælde er tilstræbt en Forskel i Brugen af Ordene

¹⁾ RA., Danske Selsk. Membr. 1467 ²/₂. RA., Stævns H. 2. Saml. til jydsk Hist. 2. R. IV. 261.

²⁾ RA., Nykøbing F. 1483 ²⁰/₄. Kalkar, Ordbog til det ældre danske sprog, under Møkvæld.

³⁾ Således RA., Ingelstad H. 1478 ²⁸/₁₁; RA., Nørre H. Mors 1479 ²⁰/₁₀; RA., Høgs H. 1488 ⁹/₈; RA. Harrested 1,3.

⁴⁾ RA., Barritskov 1474 ²⁰/₁₀, ⁵/₁₁, ¹⁹/₁₁ (∴ den sidste Hr. Niels Manderup; Hr. Arkivar Thiset har velvillig meddelt, at den på Stamtavlen i Danm. Adels Aarbog 1903 S. 314 som hans Datter opførte Anne Manderup, der skulde være gift 1484, snarest er hans Søster og ikke hans Datter). 1475 ²²/₄ kaldes den samme Hr. Niels derimod Mand og således fremdeles i den efterfølgende Tid (RA., anf. St.).

Svend og Mand (med tilføjede standsbetegnende Adjektiver), turde det alligevel være meget betænkeligt at gå ud fra, at denne Forskel altid er iagttaget, og at Brugen af de 2 Ord altid har stemt med de faktiske Forhold. Det er jo nemlig meget vel tænkeligt, at vedkommende Brevudsteder eller Koncipist enten ikke har vidst, om den i Brevet omtalte Person var gift eller ej, eller ikke har tillagt Spørgsmålet så stor Betydning, at han har lagt Vægt på at anvende det Ord, som passede i det bestemte Tilfælde. Således kan man se Niels Clementssøn blive kaldt Svend i Jan. 1508 og i 1510 og 1512, men Mand i Maj 1508¹⁾. Og Anders Bille kaldes i et Brev af 15. Jan. 1508 for velbyrdig Mand, men i et andet Brev, der vistnok er af samme Dag og i ethvert Fald ikke ældre, for velbyrdig Svend²⁾. Det vil da formentlig heraf fremgå, at det ikke er meget, der kan bygges alene på Brugen af de to Ord, når der da ikke foreligger andre Momenter, der sandsynliggør en Slutning til den ene eller den anden Side³⁾.

¹⁾ RA., Nørrejylland 211: 1508 ²⁶/₁₁, ³/₅, 1510 ¹/₂. RA., Privatarkiver, Niels Clementssøn 1512 ¹⁸/₁₁.

²⁾ RA., Privatarkiver, Anders Bille, V d, 1508 ¹⁵/₁₁. RA., Perg., Hack 1508 ¹⁵/₁₁ (?).

³⁾ Efter at ovenstående Bemærkninger om Betydningen af Ordene Svend og Mand var skrevne, er Fru Lis Jacobsens „Kvinde og Mand“ udkommet, der S. 86—88, 150—52 og 164—69 omhandler Betydningen af Ordet Svend, men S. 150—51. Øjensynlig for kategorisk slår fast, at Svend altid betegner den ugifte, og Mand den gifte.